

УДК 338.4

Л. В. Демедюк,
старший викладач кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД
Львівський національний аграрний університет

ЦІНОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

PRICING ENVIRONMENT REPRODUCTION PROCESS IN INDIVIDUAL FARMS

У статті досліджуються тенденції і цінах на продукцію особистих селянських господарств. Проведено аналіз рівня і динаміки ринкових цін на картоплю та капусту, а також закупівельних цін на молоко та відгодівельне поголів'я великої рогатої худоби. Встановлено, що цінові тенденції не сприяють покращенню процесу відтворення в особистих селянських господарствах, і рівень цін на більшість видів продукції не покриває затрат на її виробництво. Автор вважає, що основною причиною несприятливого рівня і динаміки цін на продукцію особистих селянських господарств є їхня неспроможність у відстоюванні власних економічних інтересів. Робиться висновок про те, що однією з причин цієї проблеми є монополізм переробних підприємств.

The article examines trends and prices for the products of private farms. The analysis of the level and dynamics of market prices for potatoes and cabbage, as well as purchase prices for milk and fattening cattle. Established that the price trends are not conducive to the improvement of the reproduction process in individual farms, and prices for most products do not cover the costs of its production. The author believes that the main cause of unfavorable level and dynamics of prices for private households is their failure in the pursuit of their own economic interests. It is concluded that one reason for this problem is the monopoly processors.

Ключові слова: ціни, особисті селянські господарства, відтворення, ринок.
Key words: prices, private households, reproduction, market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Рівень цін, як відомо, формується під визначальним впливом співвідношення попиту та пропозиції на певний вид товару. Впродовж 2000—2010 рр. реальні грошові доходи населення зростали прискореними темпами. Оскільки за законом, сформульованим ще в позаминулому столітті австрійським економістом Енгелем, більшу частину приросту доходів бідні домогосподарства спрямовують на покращення свого харчового раціону, можна передбачити, що попит на продовольчі товари з боку населення Львівської області зростає темпами навіть вищими, ніж темпи зростання грошових доходів. Зважаючи на те, що особисті селянські

господарства є основними виробниками продукції сільськогосподарства і постачальниками більшості її видів на ринок, можна передбачити, що саме вони формують обсяг пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, а значить, і рівень цін на ньому. Тому дослідження сприятливості чи несприятливості цінового середовища для процесу відтворення в особистих селянських господарствах має важливе значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню тенденцій розвитку особистих селянських господарств у сучасних умовах при-

свячено немало досліджень вітчизняних економістів-аграрників. Серед них можна виділити праці Березівського П.С. [1], Василенко Н.І. [2], Збарської А.В. [3], Збарського В.К. [4], Кирилова Ю.Є. [5], Мартинюк М.А. [6], Михайлової А.І. [7], Свиноуса І.В. [8]. Однак практично відсутні дослідження, присвячені вивченню цінового середовища їх розвитку, зокрема у контексті процесу відтворення в цих господарствах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення тенденцій розвитку цінового середовища процесу відтворення в особистих селянських господарствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Залишаючись низько технологічними, особисті селянські господарства не відзначаються стабільністю показників урожайності сільськогосподарських культур в часі, рівень якої дуже залежить від кліматичних умов конкретного року в даному регіоні. Це призводить до значних стрибків у рівні цін на більшість видів продукції рослинництва. У тваринництві ситуація інша, оскільки рівень залежності обсягів виробництва майже не залежить від кліматичних змін. Очевидно, що якби рівень цін на продукцію рослинництва формувався б не у сфері особистих селянських господарств, а у сфері більш високотехнологічних сільськогосподарських підприємств, то обсяги пропозиції товарів на ринку були б стабільнішими і рівень цін по роках не мав би стрибкоподібного характеру.

Більшу частину товарної продукції особисті селянські господарства реалізують на міських та сільських ринках. Ціни на цих ринках можна вважати цінами реалізації продукції цими господарствами. При цьому зауважимо, що такими можна вважати й ціни у роздрібній торгівлі, оскільки вони не дуже відрізняються від цін на міських та сільських ринках.

З доступних статистичних джерел можна отримати інформацію про середній розмір цін на різні види продовольчих товарів по роках у сфері роздрібною торгівлі. Щодо цін на міських ринках, то вони не публікуються, але доступними є відомості про індекси цін. Оскільки нас на даний час цікавить не так сам рівень цін, а їх динаміка, то обмежимося аналізом цих індексів.

Індекси цін на всі сільськогосподарські товари протягом 2000—2010 рр. не надто відрізнялися від індексів інфляції у відповід-

ному році. Що ж стосується загалом продукції рослинництва, то тут відмінності були більш значними. Впродовж всіх п'яти останніх років (крім 2009 р.) індекси зростання цін на продукцію рослинництва були значно вищими від величини індексів інфляції. Однак при цьому дуже нестабільними протягом 2000—2010 рр. були ціни на картоплю. Якщо у 2006 р. вони зросли порівняно з попереднім роком у 1,5 разів, то у 2001 р. знизилися на 12,7%. Ще більш відчутними були стрибки цін на свіжу капусту. У 2005 р. вони зросли у 2,3 разів, а у 2004 р., навпаки, знизилися майже удвічі. Так само вкрай нестабільними були ціни на інші види овочів: цибулю ріпчасту, буряки, моркву, які є традиційними товарами, що реалізуються особистими селянськими господарствами.

Так само нестабільними впродовж 2000—2010 рр. були ціни на основні види продукції тваринництва. Зокрема, індекс цін на м'ясопродукти у 2001 р. складав 154,8%, а у 2003 р. — 88,8%. Дуже нестабільними були ціни на курячі яйця. Лише ціни на молоко та молокопродукти на міських ринках неухильно зростали. Найбільш стабільним було зростання цін на сир.

У таких умовах доволі проблематичним стає планування виробничої програми власниками особистих селянських господарств споживчотоварного та товарного типу. Навесні 2012 р. у зв'язку з різким зниженням цін на капусту та цибулю ріпчасту власники господарств приміської зони Львова були змушені знищити більшу частину збереженого врожаю цих культур. Нестабільність цін на продукцію лежить в основі невпевненості в завтрашньому дні, що в багатьох випадках призводить до занепаду діяльності особистих селянських господарств.

У процесі дослідження проводився також помісячний аналіз середніх цін реалізації картоплі та овочів у Львівській області впродовж 2009—2012 рр. Стартувавши у січні 2009 р. з позначки 1,27 грн. за один кілограм, ціни на картоплю, сезонно коливаючись, досягли свого максимуму у січні-червні 2011 р. — 3,75 грн. У січні-лютому 2012 р. вони знизилися до 0,69 грн./кг (табл. 1).

Аналогічна ситуація склалася з цінами на овочі. Стартувавши з позначки 1,88 грн./кг у січні 2009 р., до січня-квітня 2011 р. вони досягли найвищого рівня — 8,27 грн./кг. Після цього розпочалося різке зниження до 1,83 грн. у січні 2012 р. У січні 2012 р. ціна 1кг картоплі знизилася до 0,59 грн., а середня ціна овочів — до 1,53 грн. Ціна 1кг картоплі в січні

Таблиця 1. Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції у Львівській області, грн./кг

Місяць	Рік			
	2009	2010	2011	2012
Картопля				
Січень	1,27	1,77	3,35	0,71
Січень - лютий	1,27	1,97	3,27	0,69
Січень - березень	1,41	2,04	3,20	0,84
Січень - квітень	1,45	2,03	3,69	0,77
Січень - травень	1,23	2,00	3,74	X
Січень - червень	1,23	2,00	3,75	X
Січень - липень	1,21	2,00	3,50	X
Січень - серпень	1,17	1,92	3,02	X
Січень - вересень	1,01	2,08	2,55	X
Січень - жовтень	1,00	2,13	2,18	X
Січень - листопад	1,04	2,16	1,97	X
Січень - грудень	1,05	2,45	1,94	X
Овочі				
Січень	1,88	3,27	3,02	1,83
Січень - лютий	2,34	4,44	4,48	2,31
Січень - березень	3,38	6,92	6,80	3,39
Січень - квітень	4,59	7,03	8,27	4,94
Січень - травень	4,70	7,08	8,26	X
Січень - червень	4,54	6,71	7,79	X
Січень - липень	4,02	5,79	7,43	X
Січень - серпень	3,74	5,38	6,30	X
Січень - вересень	3,55	5,21	5,94	X
Січень - жовтень	3,23	5,01	5,34	X
Січень - листопад	3,14	4,89	5,14	X
Січень - грудень	4,20	4,80	4,77	X

2012 р. була у п'ять разів нижчою, ніж у січні 2010 р. Таке значне зниження цін завдало величезних збитків особистим селянським господарствам.

Ціни на міських та сільських ринках мають значний вплив на розвиток особистих селянських господарств. Але ще більш суттєвим є вплив закупівельних цін, які функціонують в економічних взаємовідносинах особистих селянських господарств з переробними підприємствами. Якщо в рослинництві власник особистого селянського господарства може спланувати структуру посівних площ таким чином, щоб майже уникати контактів з агропродовольчим ринком, то власник, який утримує в господарстві тварин, зробити цього не зможе — у

Таблиця 2. Закупівельні ціни на молоко від населення (на кінець місяця), грн./кг

Місяць	Рік			
	2009	2010	2011	2012
Січень	X	2,49	2,29	2,58
Лютий	X	2,48	2,33	2,42
Березень	1,38	2,05	2,25	2,13
Квітень	1,40	1,81	2,01	1,85
Травень	1,26	1,56	2,95	1,95
Червень	1,11	1,60	2,04	X
Липень	1,10	1,99	2,09	X
Серпень	1,12	2,40	2,35	X
Вересень	1,30	2,76	2,55	X
Жовтень	1,42	2,80	2,73	X
Листопад	2,16	2,64	2,73	X
Грудень	2,58	2,57	2,60	X

нього обов'язково виникнуть надлишки виробленої продукції, які необхідно реалізувати на ринку.

Основним каналом реалізації молока, виробленого в особистих селянських господарствах, є його продаж на молокоприймальні пункти молокопереробних підприємств, а м'яса — продаж живих тварин ринковим посередникам від м'ясопереробних підприємств. Оскільки питома вага власників особистих селянських господарств, які реалізують продукцію на міських та сільських ринках, незначна (у більшості випадків така торгівля має епізодичний характер), то з молокоприймальними пунктами селяни мають щоденний економічний контакт. Тому на ситуацію на цьому ринку селяни реагують особливо чутливо. Зауважимо, що мова йде про суттєві суми коштів. Якщо у 2010 р. з розрахунку на одну корову в сільській місцевості Львівської області було реалізовано 559 кг молока, то при ціні 2 грн./кг виручка господарства складає 1118 грн. за рік. У масштабах області ця цифра перетворюється в суму 159,8 млн грн.

Аналіз даних табл. 2 показав, що закупівельні ціни на молоко впродовж березня 2009 р. — травня 2012 р. були нестабільними. Вони мали чітко виражений сезонний характер, але певні тенденції стали відображенням тих змін, які відбулися на ринку молока та молокопродуктів.

Для аналізу було відібрано ціни у місяці травні за останні чотири роки. Це місяць, коли власники особистих селянських господарств починають випасати корів, у зв'язку з чим різко підвищуються показники добової продуктивності. Закупівельні ж ціни в цей час значно знижуються. Однак у 2009 р. вони продовжували знижуватися в червні та липні. У травні 2010 р. закупівельні ціни на молоко з особистих селянських господарств були найнижчими серед усіх місяців року. У 2011 р. склалася дивна ситуація, коли травневі ціни виявилися найвищими серед усіх місяців року і склали 2,95 грн./літр. У травні 2012 р. вони чомусь були вищими, ніж у квітні, і на цілу гривню нижчими порівняно з травнем попереднього року.

Порівняння закупівельних цін на молоко сировину в окремих країнах світу показало, що у 2011 р. їх загальний рівень в Україні був значно нижчим порівняно з країнами-членами ЄС, а у 2012 р. — навпаки.

Значних змін у ринковій ситуації всередині країни, які повинні були б призвести до такої доволі дивної динаміки закупівельних цін на

молоко, не було. Основну роль тут відіграв зовнішньоекономічний чинник.

Вітчизняний ринок молокопродуктів украї залежний від ситуації в зовнішній торгівлі, причому у відносинах з основним покупцем вітчизняної молочної продукції, насамперед твердих сирів — Росією. Так звані "молочні війни" стали традиційними в періоди погіршення політичних відносин між двома країнами.

У періоди між "війнами" значно зростають обсяги експорту твердих сирів до Росії. Внаслідок цього зростає рівень конкуренції за молоко сировину між молокопереробними підприємствами. Саме цим пояснюється таке значне зростання закупівельних цін на молоко з особистих селянських господарств у травні 2011 р., коли вони майже зрівнялися з рівнем цін на молоко, вироблене в сільськогосподарських підприємствах.

Слід зазначити, що молоко від особистих селянських господарств має значно нижчі показники якості порівняно з молоко сировиною, виробленою в сільськогосподарських підприємствах. За даними ААА Consulting Agency, у першому кварталі 2012 р. сільськогосподарські підприємства країни реалізували молокопереробним підприємствам 509,7 тис. т молока, у тому числі екстра-класу — 5,4%, вищого сорту — 33,9%, першого сорту — 56,5%, другого сорту — 4,2%. Особисті селянські господарства країни за цей період реалізували 361,4 тис. т молоко сировини, у тому числі вищого сорту — 0,7%, першого сорту — 18,7%, другого сорту — 75,8%, безсортового — 4,8%. Як бачимо, відмінності в якості молока, реалізованого молокопереробним підприємствам, між особистими селянськими господарствами та сільськогосподарськими підприємствами залишаються значними.

Останнє на даний час загострення молочної війни з Росією відбулося на початку 2012 р. Основний імпортер вітчизняних сирних продуктів (експорт в Росію складає понад 85 відсотків загального обсягу — 80,2 тис. тонн у 2011 р.) висловив претензії до їх якості. Заборона на імпорт стосується багатьох українських виробників, які в сумі експортують до Росії понад 40 відсотків загального експорту. Ймовірні втрати українських молокопереробних підприємств, за оцінками експертів, становитимуть 100—150 мільйонів доларів.

Багато хто вважає, що російські претензії до якості української продукції мають політичний підтекст. Не будемо спростовувати таку думку, але зауважимо, що виробити якісні сири з вітчизняної молочної сировини, яка поступає

в основному з дрібних селянських господарств, напевно насправді украй важко.

Під шумок "сирної" війни в Україні в півтора-два рази знизилися закупівельні ціни на сире молоко. Під загрозою банкрутства опинилася та невелика частина сільськогосподарських підприємств, які, незважаючи на вкрай несприятливі економічні умови, виробляють молоко. Скоротилися надходження коштів до сімейних бюджетів селянських господарств, які залишаються основними виробниками молока у країні. Проблема набула такого розмаху, що стала предметом обговорення на засіданні Кабміну. При обласних державних адміністраціях створені узгоджувальні комісії, покликані врегулювати цінові диспропорції на молочну сировину та молокопродукти, оскільки ціни на останні в торговельній мережі не знизилися. Більшість чиновників від агропромислового сектора вважають, що надмірне зниження цін на молочну сировину є не обгрунтованим. Складається враження, що 100—150 мільйонів доларів, потенційно втрачені внаслідок скорочення експорту сирів, вітчизняні молокопереробні підприємства намагаються повернути собі за рахунок зниження закупівельних цін, тобто перекласти весь тягар грошових втрат на селян.

Значно стабільнішою є динаміка цін на велику рогату худобу з особистих селянських господарств. З квітня 2009 р. до травня 2012 р. закупівельні ціни на бичків вагою понад 400 кг зросли з 10,95 до 17,05 грн. за кілограм живої ваги (табл. 3). Якщо провести аналіз травневих цін за останні чотири роки, то вони поступово зростали темпами, дещо вищими від темпів інфляції.

Аналізуючи цінове середовище відтворення виробництва в особистих селянських господарствах, не можна обійти увагою заходи уряду, спрямовані на його підтримку, оскільки вони так само, як і ціни, здійснюють вплив на поповнення фінансових ресурсів господарств. У квітні 2012 р. Кабінет Міністрів України, зважаючи на загрозову ситуацію в розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах прийняв рішення про запровадження виплати спеціальної бюджетної дотації фізичним особам за утримання ними молодняку великої рогатої худоби, який народився в їх господарствах, та його збереження.

Спеціальна бюджетна дотація виплачується за утримання молодняку великої рогатої худоби, який на момент надання фізичним особам відповідних документів у перший раз, до-

Таблиця 3. Закупівельні ціни на ВРХ (бички важче 400 кг), грн./кг

Місяць	Рік			
	2009	2010	2011	2012
Січень	X	13,13	14,70	17,17
Лютий	X	13,36	16,20	18,75
Березень	X	12,97	17,08	17,50
Квітень	10,95	11,30	16,25	16,50
Травень	10,08	11,37	15,88	17,50
Червень	9,78	11,95	16,17	X
Липень	10,07	12,06	16,75	X
Серпень	10,25	12,53	18,00	X
Вересень	10,28	14,50	17,25	X
Жовтень	9,90	14,76	16,83	X
Листопад	10,03	13,95	16,50	X
Грудень	10,99	14,16	16,85	X

сяг певного віку у розмірі: за молодняк великої рогатої худоби 3—5 місяців — 250 грн., за молодняк 6—8 місяців — 500 грн., за молодняк 9—11 місяців — 750 грн./голову. У подальшому спеціальна бюджетна дотація виплачується фізичним особам за збереження молодняку великої рогатої худоби у розмірі 250 грн. за кожні наступні три місяці його утримання до досягнення 11 місяців. За розрахунками, проведеними Міністерством сільського господарства і продовольства, запровадження такого механізму дасть змогу збільшити поголів'я у населення на 670 тис. голів. Одночасно буде здійснена підтримка відгодівлі 770 тис. голів бичків, що забезпечить додаткове виробництво 160 тис. т яловичини.

Таким чином, Кабінет Міністрів України лише за рахунок запровадження механізму бюджетних виплат за утримання поголів'я великої рогатої худоби розраховує докорінно змінити ситуацію в розвитку скотарства. Якщо врахувати, що станом на 1 квітня 2012 р. в усіх категоріях господарств країни налічувалося 2613,4 тис. корів та 2378,6 тис. голів молодняку тварин на вирощуванні та відгодівлі, це означає що очікування Кабміну дуже оптимістичні — чисельність поголів'я корів у країні повинна зрости на чверть, а відгодівельного поголів'я — на третину.

ВИСНОВКИ

Весь проведений нами попередній аналіз цінового середовища розвитку особистих селянських господарств підводить нас до висновку про те, що селяни безсилі у відстоюванні своїх економічних інтересів у відносинах з монополізованими переробними підприємствами. Очевидно, останні знайдуть важелі для викачування з власників цих господарств додатково отриманих коштів. Тому ми не поділяємо оптимізму органів влади у цій сфері. Очевидно, що скорочення чисельності

поголів'я великої рогатої худоби в особистих селянських господарствах продовжуватиметься й надалі. Без формування громадських об'єднань з відстоювання економічних інтересів власників особистих селянських господарств виділення додаткових коштів на їх розвиток слід вважати пустою тратою грошей. Переробним підприємствам, заздалегідь змовившись, достатньо трохи знизити закупівельні ціни на молоко та худобу і виділені з бюджету кошти поповнять рахунки цих підприємств.

Таким чином, внутрішні чинники розвитку особистих селянських господарств не сприяють такому розвитку. Зовнішні чинники, серед яких ключове місце займає цінове середовище, так само здійснюють негативний вплив на процес відтворення в особистих селянських господарствах.

Література:

1. Березівський П.С. Особисте селянське господарство: ретроспектива і синергетика перспектив розвитку/ П.С. Березівський // Трансформація сільського господарства та села. — Львів: ЛНАУ, 2010. — С. 123—133.
2. Василенка Н.І. Диверсифікація виробничої діяльності сільського населення Львівської області / Н.І. Василенка // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 80—86.
3. Збарська А.В. Малі форми господарювання сільських поселень України і екологія / А.В. Збарська // Економіка АПК. — 2011. — № 1. — С. 130—136.
4. Збарський В.К. Малі форми господарювання в Україні: теорія, методологія і практика: монографія / В.К. Збарський. — К., 2005. — 432 с.
5. Кирилов Ю.Є., Осадчук І.В. Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах глобалізації / Ю.Є. Кирилов // Економіка АПК. — 2010. — № 7. — С. 91—98.
6. Мартинюк М.А. Роль господарств населення у виробництві продукції тваринництва в Житомирській області / М.А. Мартинюк, Т.М. Ратошнюк // Агроінком. — 2008. — № 5—6. — С. 62—66.
7. Михайлова Л.І. Особисті господарства населення: сутність, класифікація, ефективність / Л.І. Михайлова // Економіка АПК. — 2001. — № 7. — С. 89—94.
8. Свиноус І.В. Проблеми стійкості особистих селянських господарств в умовах економічної кризи / І.В. Свиноус // Агроінком. — 2008. — № 3—4. — С. 45—48.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2012 р.